

ЗОВНІШНІ ФАКТОРИ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ ТА МЕТОДИ ЇХ ДОСЛІДЖЕННЯ

EXTERNAL FACTORS OF THE REGION DEVELOPMENT AND METHODS OF THEIR RESEARCH

Кононова І.В.

доктор економічних наук,
доцент кафедри обліку і оподаткування,
Міжрегіональна академія управління персоналу

Kononova Iryna

Associate Professor of the Department
of Accounting and Auditing of Interregional,
Academy of Personnel Management (Ukraine)

В статті розглянуто розвиток соціально-економічних систем як складну науковою категорією, що потребує всебічного вивчення, досліджено сутність зовнішнього середовища, наведено перелік факторів впливу зовнішнього середовища регіону, побудовано мережеві зв'язки зовнішнього і внутрішнього середовища регіону, доведено, що оцінка зовнішніх факторів регіональної соціально-економічної системи є проблемою комплексного характеру, яка вимагає застосування різних методів дослідження зовнішніх факторів впливу на розвиток регіону, розглянуто методи дослідження впливу факторів зовнішнього середовища на розвиток регіональної системи, представлено класифікацію методів дослідження впливу зовнішніх факторів, обґрунтовано метод оцінки впливу факторів зовнішнього середовища на розвиток регіону, запропоновано методичний підхід до оцінки впливу факторів зовнішнього середовища на розвиток регіону інструментами GAP-аналізу.

Ключові слова: соціально-економічна система, регіон, розвиток, фактор, зовнішнє середовище, методи стратегічного аналізу, оцінка впливу

В статье рассмотрено развитие социально-экономических систем как сложной научной категории, которая требует всестороннего изучения, исследована сущность внешней среды, приведен перечень факторов влияния внешней среды региона, построены сетевые связи внешней и внутренней среды региона, доказано, что оценка внешних факторов региональной социально экономической системы является проблемой комплексного характера, которая требует применения различных методов исследования внешних факторов влияния на развитие региона, рассмотрены в методы исследования влияния факторов внешней среды на развитие региональной системы, представлена классификация методов исследования влияния внешних факторов, обоснован метод оценки влияния факторов внешней среды на развитие региона, предложен методический подход к оценке влияния факторов внешней среды на развитие региона инструментами GAP-анализа.

Ключевые слова: социально-экономическая система, регион, развитие, фактор, внешняя среда, методы стратегического анализа, оценка влияния.

The article deals with the development of socio-economic systems as a complex scientific category that needs comprehensive study, the nature of the external environment is investigated. The external environment is a source of filling the region with various types of resources. At the same time, the constant interdependent link between the region and its external environment factors enables the development of the regional socio-economic system. Development as a process is conditioned by both internal and external factors. Macro-level factors are external factors that occur outside the region. This group of factors includes economic, social, political, legal conditions that arise under the influence of restrictive or stimulating measures for the development of the region by the external environment. The analysis of political and legal factors is to find out what changes in legislation and regulation are possible as a result of the adoption of new laws and regulations. Assessing the impact of social factors gives you an idea of the change in the social component of the development of the region. The analysis of technological factors allows to see in a timely manner the opportunities which the development of science and technology opens for improvement of the quality of products manufactured in the region. The list of factors of influence of the external environment of the

region is given, the network connections of the external and internal environment of the region are built, it is proved that the assessment of external social factors -economic system is a complex problem, which requires the use of different methods of investigation of external factors affecting the development of the region, considered o methods of studying the influence of environmental factors on the development of the regional system, presents a classification of methods of studying the influence of external factors. Modeling techniques often provides more accurate information about the behavior and characteristics of the systems and processes under study than when they are directly studied, while spending less time and money. The author substantiates that systematic approach allows taking into account current trends in the development of regions. Substantiates the method of assessing the influence of environmental factors on the development of the region, proposes a methodical approach to the assessment of the influence of environmental factors on the development of the region using GAP-analysis tools.

Key words: socio-economic system, region, development, factor, external environment, strategic analysis methods, impact assessment

Постановка проблеми. Розвиток соціально-економічних систем є складною науковою категорією, що потребує всебічного вивчення. Сучасні проблеми соціально-економічного розвитку України, у значній мірі спричинені нерівномірністю розвитку її регіонів, низьким рівнем ефективності просторової структури економіки, суттєвою диференціацією рівня життя населення в регіонах країни, створюють передумови для соціальної напруги в суспільстві, загрожують територіальній цілісності держави та стримують динаміку її соціально-економічного розвитку. Зокрема, досить важливим аспектом є виявлення чинників впливу на розвиток соціально-економічної системи регіону та оцінка зовнішнього середовища. Така оцінка дозволить не лише встановити рівень та характер розвитку соціально-економічної системи, але й дасть змогу визначити її стійкість до зовнішніх чинників, які вирізняються високим ступенем мінливості. При цьому, однією з найскладніших соціально-економічних систем є регіональна, а отже визначення факторів зовнішнього середовища, що впливають на його розвиток набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі проблеми розвитку соціально-економічних систем різних рівнів висвітлені в науковій літературі. Зокрема, в наукових працях вітчизняних та зарубіжних дослідників визначено сутність соціально-економічної системи, досліджено особливості розвитку системи як цілеспрямованого процесу, визначено певні чинники, що впливають на процес розвитку соціально-економічних систем. Серед досліджень, на які спирається автор, можна виділити праці таких науковців, як М. Афанасьєв, В. Рогожин, Х. Баш, О. Бєляєв, А. Бебело, Д. Коваленко, С. Мочерний, М. Довбенко, Ю. Погорєлов, А. Сірко та ін.

Дослідженню проблем регіонального розвитку останнім часом приділяється значна увага, що підтверджує актуальність досліджень. Окремі аспекти визначення проблем та моделювання розвитку регіонів розглядаються в працях З. Варналія, М. Данилишина, М. Долішнього, В. Керецмана, С. Романюка, В. Симоненка, Д. Стеченка, М. Чумаченка та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на досить значні доробки за вказаним напрямком, потребує подальшого дослідження та практичної апробації деякі методичний підхід до оцінки розвитку соціально-економічних систем та мінливості їх зовнішнього середовища. Зокрема, огляд наукової літератури засвідчив необхідність застосування методичного підходу до оцінки розвитку соціально-економічних систем, що враховує економічну, соціальну та екологічну його складові.

Мета статті. Метою даного дослідження є визначення зовнішніх факторів, що впливають на розвиток соціально-економічної системи регіону та обґрунтування методу оцінки впливу факторів зовнішнього середовища на розвиток регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головним завданням оцінки розвитку регіону має стати формування інформаційної бази для прийняття управлінських рішень щодо досягнення оптимального балансу між інтересами держави та інтересами розвитку її регіонів. В цілому оцінка зовнішніх факторів регіональної соціально-економічної системи є проблемою комплексного характеру, яка вимагає застосування різних методів дослідження зовнішніх факторів впливу на економіку регіону та його розвиток.

Зовнішнє середовище є джерелом наповнення регіону різними видами ресурсів. При цьому постійний взаємообумовлюючий зв'язок регіону та факторів його зовнішнього середовища дає змогу розвиватися регіональній соціально-економічній системі.

Деякі науковці розглядають поняття фактор, використовуючи його як синонім чинника. Поняття «фактор» визначається у Великому економічному словнику як суттєва обставина в будь-якому явищі, процесі, вихідна складова будь-чого [2, с. 23]. В роботах Н. Тарасенко [3, с. 75] та З. Петряєвої [4, с. 38] фактор трактується як причина, рушійна сила будь-якого процесу або явища, яка визначає його характер або одну із основних ознак.

О. Чемерис, Н. Сидорчук розглядають фактор як причину, що зумовлює підвищення яко-

гось явища, та підлягає корекції або регуляції у межах певного процесу [7, с. 55-57]. Отже, переважна більшість існуючих визначень є близькими за змістом та фактично мало чим відрізняються.

Розвиток як процес зумовлюється як внутрішніми так і зовнішніми факторами. Фактори, сформовані на макрорівні – це зовнішні фактори, що виникають за межами регіону (на державному та світовому рівнях) [5]. Дана група факторів включає в себе економічні, соціальні, політичні, правові умови, що виникають під впливом обмежувальних або стимулюючих заходів щодо розвитку регіону з боку зовнішнього середовища.

Зовнішні фактори, стверджують дослідники, не залежать від результатів діяльності регіону, але кількісно визначають рівень використання всіх видів його ресурсів. Отже, під зовнішніми факторами розвитку регіону розуміють причинно-наслідкові зв'язки, обумовлені зовнішнім впливом середовища. Як правило, до зовнішніх факторів можна віднести:

- політико-правові;
- соціальні;
- технологічні;
- природничі;
- та інші [12].

Природничі фактори відображають характеристики природного середовища регіону (клімат, рельєф) та забезпеченість регіону природними ресурсами.

Аналіз політико-правових факторів полягає в з'ясуванні того, які програми намагається провести в життя держава в області діяльності регіонів, які зміни в законодавстві і правовому регулюванні можливі в результаті прийняття нових

законів і норм. Ключовим процесом впливу політичних факторів є боротьба за владу. Оцінка впливу соціальних факторів дозволяє отримати уявлення про зміну соціальної складової розвитку регіону. Аналіз технологічних факторів дозволяє своєчасно побачити ті можливості, які розвиток науки та техніки відкриває для удосконалення якості продукції, що випускається у регіоні.

Такий аналіз дасть можливість побудувати мережеві зв'язки та сформувані чітке уявлення про вплив зовнішніх факторів на становище регіону, формування та використання його переваг і недоліків, про їх вплив на задоволення потреб населення, на політичну стабільність в регіоні та його технологічний стан, що в цілому можуть вплинути на соціально-економічний розвиток регіону (рис. 1).

Для вивчення особливостей впливу факторів зовнішнього середовища можна використовувати сукупність методів дослідження, що представлена на рис. 2.

На основі аналізу методів дослідження та сфер їхнього застосування, слід відзначити, що кожен з них має певні обмеження щодо можливості використання з огляду на притаманні йому недоліки.

Математичні методи є одними з основних сучасних методів дослідження систем. Зазвичай математичне моделювання передбачає створення концептуальної моделі об'єкта дослідження, її формалізацію та перетворення у певну модель залежності, перевірку адекватності й подальше дослідження отриманої моделі за допомогою сучасних комп'ютерних технологій. Застосування методів моделювання часто дає змогу отримати більш точні відомості

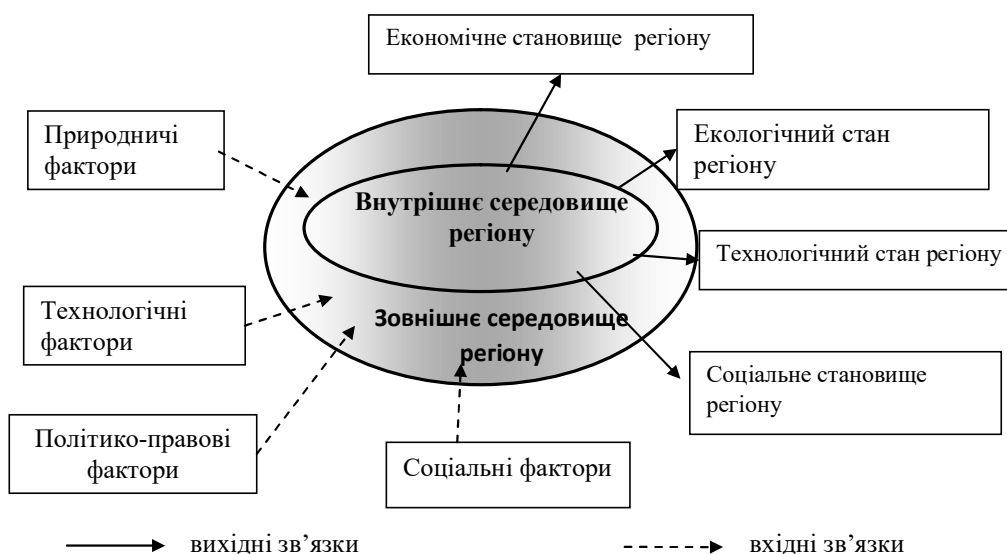

Рис. 1. Мережеві зв'язки зовнішнього та внутрішнього середовища регіону
Джерело: побудовано автором

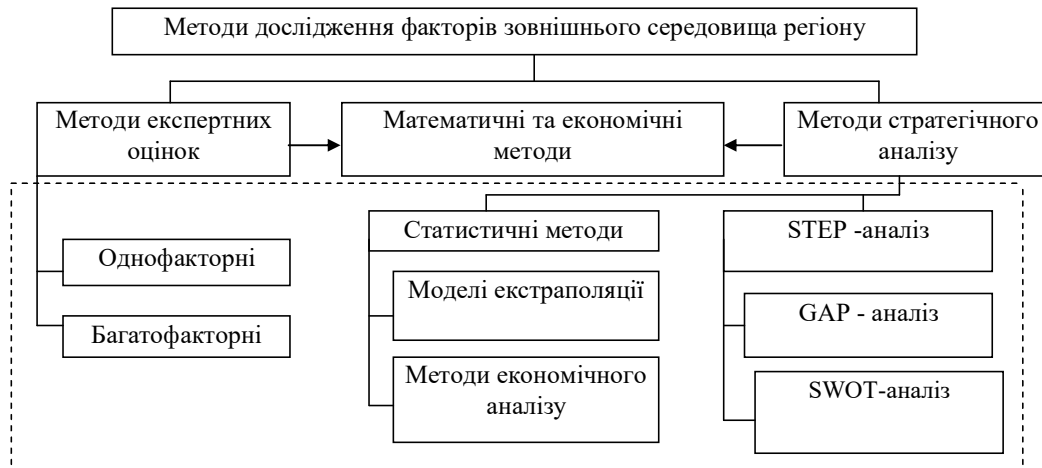

Рис. 2. Класифікація методів дослідження впливу зовнішніх факторів

Джерело: побудовано автором

про поведінку й характеристики досліджуваних систем і процесів, ніж при їх безпосередньому вивченні, витрачаючи при цьому менше часу та коштів [15].

В сучасних умовах на нашу думку найбільш цікавими для розгляду представляються методи стратегічного аналізу.

При використанні PEST – аналізу відображаються спроби представити зовнішнє середовище в усій її повноті діючих факторів з точки зору системного підходу: природних, демографічних, політичних, економічних, соціальних, технологічних, екологічних і правових.

Метод SWOT-аналізу – поширений спосіб діагностики зовнішнього середовища. Метод є доступним і універсальним при вивченні різних аспектів впливу зовнішнього середовища, в той же час він дозволяє комплексно оцінити його зв'язок з внутрішнім середовищем регіону [16]. Цей метод концентрує увагу дослідника на виявленні можливостей і загроз, які несе в собі зовнішнє середовище.

Основною метою GAP-аналізу є перехід на адаптаційну модель реалізації стратегічних цілей розвитку регіону в мінливих умовах зовнішнього середовища шляхом моніторингу впливу факторів та вчасного прийняття рішень для подолання розривів між запланованими темпами розвитку і тенденціями, що можуть бути наслідком виникаючих можливостей або загроз [21]. Застосування даного методу дозволяє розробляти альтернативні плани тактичних заходів, що дозволить гнучкіше реагувати на розвиток ситуації.

Останній з перелічених є найбільш прогресивним та вбачається більш доцільним у застосуванні з огляду на вивчення розвитку регіону

Для того, щоб визначити ступінь впливу факторів зовнішнього середовища регіону на його розвиток необхідно виконати наступну послідовність дій (рис. 3).

Як видно з даних рисунку 3, оцінку факторів зовнішнього середовища необхідно здійснювати в кілька етапів:

По-перше, необхідно визначити групи факторів зовнішнього середовища, які чинять або можуть чинити вплив на соціально-економічну систему та її розвиток.

По-друге, варто розмежувати всі фактори на ті, що мають кількісний характер, а також ті, що мають якісне вираження.

По-третє, за факторами кількісного характеру здійснюється збір даних, а з метою оцінки факторів якісного характеру проводиться експертне опитування. При цьому, збір даних за факторами має здійснюватися за п'ять років. За допомогою гар-аналізу є можливість проведення оцінки первинної інформації, з точки зору стратегічного розходження між реальним і бажаним результатами розвитку регіону під впливом зовнішніх факторів.

По-четверте, відбувається нормування даних за факторами кількісного характеру, переведення їх в бальні оцінки. За факторами якісного характеру визначались бальні оцінки.

По-п'яте, пропонується визначити комплексний показник стану зовнішнього середовища.

На основі комплексного показника здійснюється розрахунок його коефіцієнта варіації та його інтерпретація

При цьому, виникає необхідність чітко окреслити характеристики впливу зовнішнього фактору розвитку регіону та визначити доступність отримання інформації для оцінки:

- вплив завжди є сильним;
- вплив спрямовується на конкретний об'єкт;
- вплив найчастіше можна передбачити

До недавнього часу фахівцям доводилося досить багато часу витрачати на пошук інформації, що характеризує зовнішнє середовище. Зараз ресурси Internet виросли настільки, що їх можна узагальнювати, структурувати і збирати

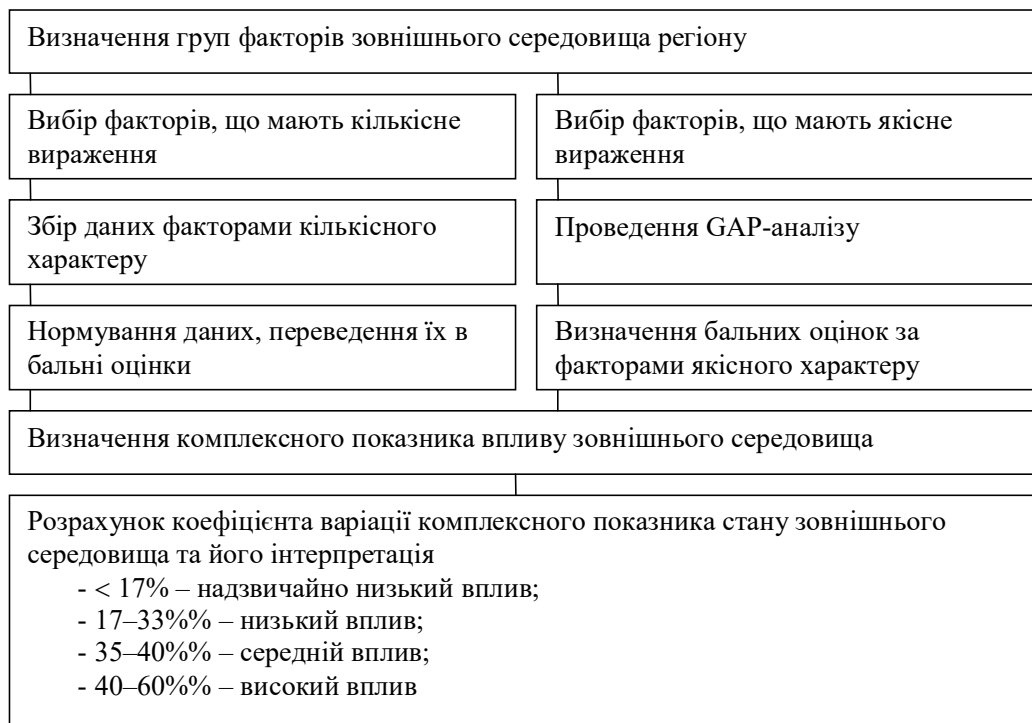

Рис. 3. Методичний підхід до оцінки впливу факторів зовнішнього середовища на розвиток регіону інструментами GAP-аналізу

в спеціалізовані бази посилань. Причому ці ресурси кількісно зростають і якісно змінюються досить швидко. Доступність показників визначається за номінальною шкалою:

0 балів – в наявних джерелах інформації відсутні дані про значення показника або дані, що дають можливість розрахувати його рівень;

0,5 балів – в наявних джерелах інформації відсутні дані про значення показника, але містяться дані, що дають можливість розрахувати його рівень;

1 бал – в наявних джерелах інформації містяться дані про значення показника.

За умови, якщо в наявних джерелах інформації відсутні дані про значення показника або дані, що дають можливість розрахувати його рівень, то розглядається можливість створення відповідної звітності, в якій буде міститися така інформація. Зібравши максимальну інформацію про фактори зовнішнього середовища, її оцінюють і визначають загрози та можливості.

Висновки. Як показали проведенні дослідження, регіональний розвиток знаходиться під впливом складного комплексу зовнішніх чинників, різного характеру. Таким чином, нами було запропоновано підхід до встановлення впливу зовнішніх факторів на розвиток регіону як складної соціально-економічної системи, а також доведено взаємозв'язок між впливом зовнішнього середовища на стан регіону в певних сферах його функціонування. Встановлено, що рівень розвитку регіону досить тісно пов'язаний з рівнем мінливості його зовнішнього середовища. Розроблений методичний підхід до оцінки впливу факторів зовнішнього середовища на розвиток регіону інструментами GAP-аналізу дозволить встановлювати взаємозв'язок між зовнішнім та внутрішнім середовищем регіону та його розвитком, що варто обов'язково враховувати в ході прогнозування розвитку регіонів України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бульда С. О. Фактори впливу на формування і використання ресурсного потенціалу регіону. *Наукові праці МАУП*. 2011. Вип. 3 (30). С. 97-102.
2. Дорогунцов С. І., Заєць Т. А., Пітюренко Ю. І. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка : підручник. Київ : Вид-во КНЕУ, 2005. 988 с.
3. Максимов В. В. Экономический потенциал региона (анализ, оценка и использование). Луганськ : Изд-во ВНУ им. В. Даля, 2010. 360 с.
4. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь. Москва : ИНФРА-М, 1999. 563 с.
5. Ревенко А. Асимметрии регионального развития. *Зеркало недели*. 2010. № 18. С. 1-7.

6. Регіон: проблеми стратегічного розвитку : монографія / В. П. Мікливода та ін. Ужгород : Ліра, 2008. 196 с.
7. Польшин А.О. Межрегиональная экономическая дифференциация: методология анализа и государственного стимулирования. Москва : Едиториал, 2003. 208 с.
8. Про Концепцію державної регіональної політики: Указ Президента України від 25 травня 2001 р. № 341/2001 / Офіційний вісник України. 2001. № 22. С. 983.
9. Беляев М., Максимчук О. Механизм управления факторами развития современных экономических систем. *Проблемы теории и практики управления*. 2006. № 11. С. 19-24.
10. Алимусаев Г.М. Региональные аспекты управления бизнесом с учетом эффективных зарубежных подходов. *Ресурсы, информация, снабжение, конкуренция*. 2008. № 2. С. 15-20.
11. Устименко Е.А. Инновационное развитие региона (на примере реализации биотехнологических проектов в Иркутской области). *Экономика и управление*. 2010. № 6 (56). С. 103-106.
12. Растворцева С.Н. Сущность социально-экономической эффективности развития региона. *Регионоведение*. 2008. № 4. С. 130-135.
13. Добрынин Л.А. Институциональные предпосылки межрегионального взаимодействия и относительной замкнутости региона. *Экономика и управление*. 2006. № 2 (23). С. 2-36.
14. Василенко В.Н., Агафоненко О.Ю., Будяков В.Е. Конкурентоспособность регионов: истоки, оценки и перспективы : монография. Донецк : Юго-Восток, Лтд, 2008. 335 с.
15. Герасимчук З.В., Ковальська Л.Л. Конкурентоспроможність регіону: теорія, методологія, практика. Луцьк : Надстир'я, 2008. 248 с.
16. Долішній М.І. Регіональна політика на рубежі ХХ– ХХІ століть: нові пріоритети : монографія. Київ : Наукова думка, 2006. 512 с.
17. Данилишин Б.М. Проблемы и приоритеты регионального развития Украины. *Экономика Украины*. 2005. № 12. С. 89-90.
18. Репин В. В. Бизнес-процессы. Моделирование, внедрение, управление. Москва : Манн, Иванов, Фербер, 2014. С. 51.
19. Hodgetts, R. M./ Altmann, St., "Organizational Behavior", Philadelphia, 1979; Hodgetts, R. M. "Management: Theorie, Prozess und Praxis", Hinsdale, 3. Edition, 1981.
20. Richard Davis, Shekhar Misra, Stuart van Auken. A Gap Analysis Approach to Marketing Curriculum Assessment: A Study of Skills and Knowledge/ *Journal of Marketing Education* December 2002 24: 218-224.
21. Антасюк В.И. Анализ применения метода GAP – анализа в исследованиях. *Гуманитарные научные исследования*. 2015. № 6. Ч. 2 [Электронный ресурс]. URL: <http://human.snauka.ru/2015/06/11934> (дата обращения: 26.03.2019)

REFERENCES

1. Bulda S. O. (2011) Faktori vplivu na formuvannya i vikoristannya resursnogo potentsialu regionu [Factors influencing the formation and utilization of the resource potential of the region] *MAUP Scientific Papers*, vol. 3 (30), pp. 97-102
2. Doroguntsov S. I., Zayets T. A., Pityurenko Yu. I. (2005) *Rozmischennyya produktivnih sil i regionalna ekonomika* [Deployment of productive forces and regional economy]. Kyiv : Vyd-vo KNEU (in Ukrainian)
3. Maksimov V. V. (2010) *Ekonomicheskyy potentsial regiona (analiz, otsenka i ispolzovanie)* [The economic potential of the region (analysis, assessment and use)]. Lugansk : Isd-vo im. Dalya (in Russian)
4. Rayzberg B. A. (1999) *Sovremennyiy ekonomicheskyy slovar* [Modern economic dictionary]. Moscow : INFRA-M (in Russian)
5. Revenko A. (2010) Assimetrii regionalnogo razvitiya [Asymmetries of regional development] *Mirror of the week*, no. 18, pp.1-7.
6. Miklivoda V. P., Kubinly N. Yu., Nozhova G. M., Klimko T. Yu. (2008) *Region: problemi strategichnogo rozvitku* [Region: Strategic Development Issues]. Ushgorod : Lyra (In Ukrainian)
7. Polynev A.O. (2003) *Mezhregionalnaya ekonomicheskaya differentsiatsiya: metodologiya analiza i gosudarstvennogo stimulirovaniya* [Interregional economic differentiation: methodology of analysis and state stimulation]. Moscow : Aditorial (in Russian)
8. Presidential Decree (2001) Pro Kontseptsiyu derzhavnoyi regionalnoyi politiki: Ukaz Prezidenta Ukrayini vid 25 travnya 2001 r. № 341/ 2001 [On the Concept of State Regional Policy: Presidential Decree of May 25, 2001 No. 341/2001] *Official Bulletin of Ukraine*, no. 22, p.983.
9. Belyaev M., Maksimchuk O. (2006) Mehanizm upravleniya faktorami razvitiya sovremennyih ekonomicheskikh sistem [The mechanism for managing the development factors of modern economic systems] *Problems of management theory and practice*, no. 11, pp.19-24
10. Alimusaev G.M. (2008) Regionalnye aspekty upravleniya biznesom s uchetom effektivnyih zarubezhnyih podhodov [Regional aspects of business management taking into account effective foreign approaches] *Resources, information, supply, competition*, no. 2, pp. 15-20.
11. Ustimenko E.A. (2010) Innovatsionnoe razvitie regiona (na primere realizatsii biotekhnologicheskikh proektov v Irkutskoy oblasti [Innovative development of the region (on the example of the implementation of biotechnological projects in the Irkutsk region)] *Economics and Management*, no. 6 (56), pp. 103-106.

12. Rastvortseva S.N. (2008) *Suschnost sotsialno-eko no micheskoj effektivnosti razvitiya regiona* [The essence of the socio-economic efficiency of the development of the region] *Regionology*, no.4, pp.130-135.
13. Dobryinin L.A. (2006) *Institutsionalnyie predposylki mezhregionalnogo vzaimodeystviya i otnositelnoy zam k nutosti regiona* [Institutional prerequisites for interregional interaction and relative closeness of the region] *Economics and Management*, no. 2(23), pp. 2-36.
14. Vasilenko V.N., Agafonenko O.Yu., Budyakov V.E. (2008) *Konkurentosposobnost regionov: istoki, otsenki i perspektivy* [Regional Competitiveness: Origins, Estimates, and Prospects]. Donetsk :Yugo-Vostok, Ltd (In Russian)
15. Gerasimchuk Z.V., Kovalska L.L. (2008) *Konkurentospromozhnlst regionu: teo rlya, metodologiya, praktika* [Competitiveness of the region: theory, methodology, practice]. Lutsk : Nadstyya (in Ukrainian)
16. Dolishniy M.I. (2006) *Regionalna politika na rubezhi XX– XXI stolit: novi prioritety* [Regional policy at the turn of the XX-XXI centuries: new priorities]. Kyiv : Naukova dumka (in Ukrainian)
17. Danilishin B.M. (2005) *Problemy i prioritety regionalnogo razvitiya Ukrainyi* [Problems and priorities of regional development of Ukraine] *The economy of Ukraine*, no.12, pp. 89-90.
18. Repin V. V. (2014) *Biznes-protsessyi. Modelirovanie, vnedrenie, upravlenie* [Бизнес-процессы. Моделирование, внедрение, управление] Moscow : Mann, Ivanov, Ferber (in Russian)
19. Hodgetts, R. M./ Altmann, St., "Organizational Behavior", Philadelphia, 1979; Hodgetts, R. M. "Management: Theorie, Prozess und Praxis", Hinsdale, 3. Edition, 1981.
20. Richard Davis, Shekhar Misra, Stuart van Auken. A Gap Analysis Approach to Marketing Curriculum Assessment: A Study of Skills and Knowledge/ *Journal of Marketing Education* December 2002 24: 218-224
21. Antasyuk V.I. (2015) *Analiz primeneniya metoda GAP – analiza v issledovaniyah* [Analysis of the application of the GAP method – analysis in research] *Gumanitarnyye nauchnyie issledovaniya* [Humanitarian Research] (electronic journal), no. 6, part 2. Available at: <http://human.snauka.ru/2015/06/11934> (accessed 26 February 2019).